

Kort Limburgs

Boekbesprekingen

Nederweerts Verleden. Mensen, macht en middelen, onder redactie van Alfons Bruekers, uitgave van de Stichting Geschiedschrijving Nederweert, Nederweert 1996, 272 blz., ill., ISBN 90 71402 05 3

Na *Het dorp en zijn heerschappen*, *De kerk in het midden*, *Doorsneden land* en *Conflict en harmonie* verscheen het vijfde deel van het *Nederweerts Verleden* onder de titel *Mensen, macht en middelen*. Is het aantal artikelen in een (jaar)boek omgekeerd evenredig met de kwaliteit ervan? Dit vroeg ik me af toen ik het vijfde deel bijna uit had. Dit dikke boek van 272 pagina's telt zeven artikelen. Het eerste deel van *Nederweerts Verleden* bevat maar liefst vijftien artikelen. Toch was de inhoud van *Het dorp en zijn heerschappen* al van een goed kaliber. De vraag kan dus niet eenvoudig met 'ja' beantwoord worden.

Het vorige *Nederweerts Verleden* verscheen in 1991. We hebben lang op een nieuw deel moeten wachten. De aanvankelijke doelstelling van de Stichting Geschiedschrijving Nederweert, eens in de twee jaar een publicatie het licht te doen zien, moest losgelaten worden. De stichting streeft naar uitgave van goed leesbare artikelen met bronvermelding. Mijn recensie van *Conflict en harmonie* in *De Maasgouw* van 1993 (jaargang 112, afl. 3) besloot ik met de hoop dat de stichting de lange adem heeft die nodig is om kwalitatief goed werk te brengen. U zult mij niet horen klagen over te weinig publicaties van de stichting. Wel zit ik telkens nieuwsgierig te wachten op een nieuw boek. Ik ben nu al benieuwd naar het volgende. Ik hoop daar eindelijk het verhaal te lezen van de Nederweertenaar die in de zestiende eeuw naar Noorwegen trok. Blijkens het 'ten geleide' in het jongste deel werd de tiende verjaardag van de stichting speciaal in een Amsterdams logement gehouden, waar destijds ook de avontuurlijke Nederweertenaar verblijf had gevonden.

De bundel opent met een artikel de van bekende Limburgse dialectoloog Herman Crompvoets over 'Termen uit de "boorepieël" van Ospel en Nederweert'. Zijn terrein van onderzoek naar veenderijtermen werd steeds groter. Zijn kandidaatsscriptie beperkte zich tot Meijel en omgeving. Zijn doctoraalscriptie behandelde deze termen in het gebied van de Peel en zijn dissertatie bestreek heel Nederland en

Nederlandstalig België. Met een brede blik en veel liefde voor de Peel schreef hij dit artikel over Ospel en Nederweert. Zijn beschouwing gaat niet alleen over veenderijtermen maar over het hele proces van turfwinning. Hij besteedt aandacht aan bijzondere zaken in de Peel, zoals de mosplukkers uit Zeeland. Het mos werd onder andere gebruikt voor het dicht maken van houten schepen. Hij staat stil bij de flora en de fauna in de Peel en de verbouw van boekweit. Wie kent niet de foto's van de oude boerenkoppen in het bezoekerscentrum Mijl op Zeven in het Nationaal Park de Groote Peel? Dergelijke beelden krijgen na lezing van dit artikel nog meer betekenis.

Crompvoets laat de grootschalige ontginning, die vanaf midden vorige eeuw plaats had, buiten beschouwing. Toch wordt het tijd dat er een gedegen overzichtswerk verschijnt over de grote veranderingen in het landschap van de Peel in de negentiende en twintigste eeuw. Het moderne, haast eentonige, landschap met zijn bio-industrie doet weinig denken aan het land van de turfstecker. Het artikel van Crompvoets is geen strak opgebouwd betoog dat eindigt in een heden waar de natuur sterk aan banden is gelegd.

Net als Crompvoets heeft Gian Ackermans door zijn studie veel kennis vergaard over het onderwerp van zijn bijdrage, 'De Zusters Franciscanessen van Heythuysen in Nederweert (1866-1991) en Ospel (1910-1958)'. De schitterende foto van een zuster op een motorfiets op een zandweg bij een langgevelboerderij (blz. 23) is illustratief voor het gehele artikel. Het bijschrift zou kunnen luiden: 'de nieuwe tijd breekt aan!'. Volgens Ackermans moet de geschiedenis van talloze congregaties van vrouwelijke religieuzen niet alleen bekeken worden vanuit institutioneel en clericaal perspectief. Voor hem zijn de motieven van de stichteressen en de maatschappelijke activiteiten van de zusters belangrijk.

In 1835 stichtte Catharina Damen samen met Petrus van der Zandt de congregatie van Franciscanessen van Boetvaardigheid en Christelijke liefde, later beter bekend als Franciscanessen van Heythuysen. De congregatie legde zich toe op onderwijs en opvoeding, zieken- en bejaardenzorg. In 1993 waren er over de hele wereld bijna 2500 zusters. Catharina Damen was in 1825 op verzoek van de pastoor naar Heythuysen gekomen voor de verzorging van kinderen. Spoedig sloten zich andere vrouwen bij haar aan en er ontstond een pensioonaat. De vrouwen gaven onderwijs en

verpleegden zieken. Ze namen enkele regels en gebruiken over van het in 1797 door de Fransen opgeheven klooster van de Penitenten Recollectinnen uit Weert.

Ackermans beperkt zijn verhaal terecht tot Nederweert en Ospel. In Nederweert werden het Sint-Jozefklooster (1866-1991) en het Sint-Magdalenaconvent (1931-1993) gevestigd en in Ospel het Sint-Annaklooster (1910-1958). De zusters speelden een grote rol in de bejaardenzorg in Nederweert. In 1910 gingen ze zorgdragen voor een katholieke meisjesschool in Ospel. Daar werden ze ingezet tegen de anticlericale onderwijzer H.H.J. Maas van de openbare school. Een religieuze begon in 1922 in Nederweert als wijkverpleegster met de praktische verzorging en controle van patiënten thuis. In het klooster werd een consultatiebureau en een post voor verpleeghulpmiddelen ingericht. De wijkverpleegster speelde een grote rol bij de verspreiding van nieuwe inzichten op het gebied van hygiëne, zuigelingenverzorging en bestrijding van tuberculose. Het heldere artikel wordt afgesloten met lijsten van Franciscanessen van Heythuysen die geboren zijn te Nederweert of Ospel en van oversten, leerkrachten en wijkverpleegsters van de congregatie in deze plaatsen.

Gaat het artikel van Ackermans voornamelijk over sociale geschiedenis, Emile Haanen behandelt vooral politieke en institutionele geschiedenis in zijn artikel 'Nederweert in het revolutiejaar 1848. Liever Duitsch dan Hollandsch?'. Haanen plaatst kleine incidenten in een groter geheel. Hij weet de politieke strijd in Nederweert in het revolutiejaar 1848 goed te ontleden. Als grondige archiefvorbser heeft hij de gebeurtenissen in 1848 zeer breed uitgemeten. Zijn toon is zo luchtig dat ik me afvraag of er iets bijzonders gebeurde.

Haanen behandelt de benoeming van een burgemeester in Nederweert. Met wat veel omhaal, waarbij iedere snippet papier lijkt te zijn bestudeerd, stelt hij dat op 20 februari 1848 Leonard Beelen tot burgemeester wordt benoemd. Over politieke motieven wordt niet gerept. Het leek of alleen kwaliteit en opleiding een rol speelden. De tweede kandidaat voor de burgemeesterspost, Peter Jan Vullers, zoon van de voormalige burgemeester en neef van de oude gemeentesecretaris, wilde zijn oom in het ambt opvolgen. De nieuwe burgemeester wilde echter de ambitieuze Vullers junior niet als gemeentesecretaris.

In het zogenaamde 'voorparlement' van de Duitse Bond was in 1848 zeer revolutionair

besloten dat in het gehele Bondsgebied op basis van het algemeen mannenkiesrecht kiesmannen zouden worden gekozen. Zij zouden een afgevaardigde voor de nieuwe Duitse nationale vergadering in Frankfurt kiezen. Bonds-Limburg had recht op twee parlementsleden: één uit Noord- en Midden-Limburg en één uit Zuid-Limburg. Uiteindelijk werden er twee separatisten gekozen, die voor aansluiting van Limburg bij de Duitse bond waren: baron Van Scherpenzeel Heusch en A. Schoenmaeckers. In Nederweert waren daarvoor negen kiesmannen gekozen die allen separatistische sympathieën hadden. Tot de separatisten in Nederweert behoorde ook de jonge Vullers.

Op 12 juni werd bij de belastingontvanger Kessels in Nederweert de ruit boven de voordeur ingegooid. Haanen legt een nauwe relatie tussen separatisme en aversie tegen het 'kopgeld', een soort personele belasting. De grondwetswijziging in Nederland en de daarop volgende verkiezingen voor de Eerste en Tweede Kamer der Staten Generaal deed de separatistische storm grotendeels luwen. Na deze verkiezingen kwamen enkele separatisten onder leiding van Vullers in de herbergen onrust stoken door in grove bewoordingen commentaar te leveren op de autoriteiten en de verkiezingsuitslag.

De revolutie in Nederweert bleef beperkt tot wat glasgerinkel. De opstandige Peter Jan Vullers kon na het overlijden van Beelen in 1853 burgemeester van Nederweert worden. In 1854 trouwde hij met een dochter van zijn ambtsvoorganger. Het artikel van Haanen is geen familiegeschiedenis van een burgemeestersgeslacht geworden. Ijkpunt is het jaar 1848.

In het artikel van Nol Bauwens over 'De opkomst van een Nederweertse geslacht. Familieleden en nakomelingen van het echtpaar Hobus-Coumans' staat de geschiedenis van een familie centraal. Bauwens beschrijft de voorouders en nazaten van het echtpaar Hobus-Coumans. In 1841 trouwde de schoenmakerszoon Hendrik Hobus met Johanna Catharina Coumans, een houtzagersdochter. Zij stichtten een groot gezin. De kinderen kregen vooraanstaande posities. Eén werd er burgemeester van Nederweert. Volgens overlevering zou de familie een tas met geld gevonden hebben. De schrijver wijst de vondst naar het rijk der fabelen. De goed ontwikkelde kruideniersmentaliteit van het echtpaar Hobus-Coomans heeft het geld in het laatje gebracht.

Ik denk dat de schrijver het verhaal aanvankelijk niet als een artikel voor deze bundel, maar als een zelfstandig boek heeft opgezet. Hij spreekt zelf van verschillende hoofdstukken. Een klein boekje over de familie Hobus-Coumans was er goed van te maken geweest. Bij genealogieën schuilt altijd het gevaar van een ingewikkelde opsomming van familieleden. Bauwens heeft een goede opzet gekozen door uit te gaan van één centraal echtpaar. De lezer wordt niettemin geconfronteerd met veel namen. Echt tot leven komt alleen Hendrik Hobus. Gelukkig hield hij een 'memorieboek' bij waardoor wij wat persoonlijke zaken van hem weten. Akten van notarissen uit Weert (waarop moderne indexen zijn) hadden wat meer kleur kunnen geven aan andere persoonsbeschrijvingen. Het artikel is vooral interessant voor verwanten van de beschreven personen. Veel Nederweertenaren en Weertenaren kunnen er gegevens uit putten voor hun eigen familiegeschiedenis. Dat de schrijver in staat is de personen en gebeurtenissen goed in de tijd te plaatsen, blijkt uit aparte onderdelen gewijd aan Nederweert aan het einde van de zestiende tot het begin van de twintigste eeuw.

Ook het artikel van Alfons Bruekers, onder de titel 'Broederschap van Onze Lieve Vrouw. Geloof, dood en sexuele moraal in zeventiende-eeuws Nederweert', lijkt opgezet te zijn als een zelfstandig boekwerk. Het beslaat maar liefst 117 pagina's. Dé bron voor dit artikel is het register van de Broederschap van Onze-Lieve-Vrouw te Nederweert dat in 1609 is aangelegd en bijgehouden is tot 1657, met aantekeningen die terugvoeren tot 1563. In de bijlagen bij het artikel wordt een uitgebreide beschrijving gegeven. Ik betreur het als archivaris dat een zeer belangrijk oud archiefstuk van Nederweert in particuliere handen is en niet berust in een voor eenieder toegankelijke openbare archiefbewaarplaats.

Bruekers heeft aangetoond dat het register een belangrijke bron is voor mentaliteitsgeschiedenis van de gewone Nederweertenaren ten tijde van de contraformatie. Samen met gegevens uit strafrechterlijke dossiers, akten van overdracht en testamenten leverde dit register de schrijver de grondstof voor een zeer uitgebreide verhandeling over Nederweert in de zeventiende eeuw.

In het eerste kwart van de zestiende eeuw moet in Nederweert de Onze-Lieve-Vrouw-Broederschap zijn ontstaan. Bruekers besteedt veel aandacht aan de in 1404 opgerichte broeder-

schap van Onze-Lieve-Vrouw in Weert. Hij ziet deze broederschap min of meer als een voorloper van de Nederweertse. In Weert ging de broederschap ten tijde van de reformatie ten onder. Het dieptepunt van het katholiek kerkelijk leven in Nederweert was rond 1600, veel later dan in Weert. In Nederweert bleef er, in tegenstelling tot Weert, een continuïteit in de katholieke godsdienstuitoefening. De bliksem waarmee de Lambertuskerk in Nederweert in 1592 werd getroffen luidde de periode van verval in. Spaanse troepen terroriseerden de bevolking. Er werden veel kinderen buiten het huwelijk geboren. Via knap rekenwerk weet Bruekers aan te tonen dat bijvoorbeeld voor het jaar 1599 het percentage onwettige geboorten op 11 gesteld kan worden. Doopfeesten waren vaak zeer weelderig. Meestal traden er drie doopgetuigen aan. De bisschop van Roermond ageerde flink tegen de wantoestanden in Nederweert. In 1608, toen de kerk opnieuw werd ingewijd, leken de ergste uitwassen met succes te zijn bestreden.

De broederschap was belast met de zorg voor het kerkgebouw en met name voor het O.L. Vrouwekoor. In het registers treffen we veel gegevens aan over de restauratie van de kerk. Opluistering van de Onze-Lieve-Vrouwefeestdagen was een van de belangrijkste taken. Bij de beschrijvingen van de gebeurtenissen op deze feestdagen maakt Bruekers grote sprongen door de tijd. Bij de Sacramentsprocessie was de broederschap uiteraard van de partij. De uitweidingen van Bruekers gaan soms erg ver. Zo verhaalt hij over een ruzie tussen twee personen van de Alde Schutten van Nederweert over het dragen van het vaandel van de schutterij tijdens de Sacramentsprocessie in 1614. De zijsprongen doen ons de draad van het verhaal haast verliezen, maar geven veel wederwaardigheden over Nederweert.

De broederschap speelde een grote rol bij uitvaarten. Bruekers maakte een berekening van de bevolkingsomvang. Hij wilde weten of de broederschap betrokken was bij alle uitvaarten in Nederweert. In het register van de broederschap is een lijst van 710 overledenen over de periode 1585 - 1632 opgenomen. De doop- en huwelijksregisters van Nederweert behoren tot de oudste van Limburg. Ze beginnen in 1562. Het oudste begraafboek begint in 1662. Tot 1755 werden in de begraafboeken alleen personen van boven de twaalf jaar geregistreerd. De omvangrijke oude bevolkingsregistratie van Nederweert wordt met de namenlijst van

de broederschap verder verrijkt. Bruekers concludeert dat slechts tussen de tien à zeventien procent van de overleden parochianen een door de broederschap verzorgde uitvaart ten deel viel.

In bijlage III wordt in 36 pagina's de dodenlijst van de broederschap (1585 - 1632) weergegeven. Deze lijst is bijzonder interessant als nieuwe bron voor de geschiedenis van Nederweert. De schrijver verstrekt bij veel personen gegevens over beroep, familierelaties, doodsoorzaken en maatschappelijke status. Ik mag wensen dat iedere onderzoeker archiefstukken zo creatief, intensief en origineel weet te gebruiken als Alfons Bruekers.

Een tweede artikel van Bruekers handelt over een geheel ander onderwerp. Het heeft de mysterieuze titel 'Een "schaakbord van de goden"'. Het prehistorische akkercomplex tussen "De Zoom" en "De Gebleekten"'. Dit haast spannende verhaal gaat over een prehistorisch akkercomplex (*celtic fields*) aan de Gebleektendijk in Nederweert-Eind. De kleine akkertjes uit de IJzertijd werden omgeven door wallen of sloten. De moderne verkavelingsstructuur, ontstaan door de turfwinning en ontginningen, wordt even aangestipt. Ondanks de uitvoerige beschouwingen van de auteur blijft voor mij de herkomst van de naam 'Gebleektendijk' onduidelijk.

'In 95 jaar van Boerenleenbank naar Rabobank' van de hand van Frits Knapen is het laatste artikel van het boek. Het is in een iets andere vorm eerder verschenen als monografie bij gelegenheid van de honderdste algemene vergadering van de Rabobank Nederweert-Ospel-Leveroy. De Rabobank ontstond in 1972 door een fusie van de Coöperatieve Centrale Raiffeisenbank in Utrecht met de Coöperatieve Centrale Boerenleenbank in Eindhoven, beiden opgericht in 1898. De Boerenleenbanken in Nederweert, Ospel en Leveroy dateren van respectievelijk 1901, 1906 en 1907.

Het artikel verschaft inzicht in de totstandkoming en ontwikkeling van het landbouwkrediet in de gemeente Nederweert. De boerenleenbanken waren gebaseerd op het principe van onbeperkte aansprakelijkheid. Ze werkten voor een klein district en hadden een kosteloos bestuur. Ze kenden geen winstuitkering maar vormden een reservekas. Voor kortlopende leningen werden meestal persoonlijke borgstellingen geëist. In Nederweert was de bank lang bij de kassier aan huis. Vaak werden de zaken zondagochtend afgehandeld. School-

meesters speelden een rol in de economische ontwikkeling. Meester Verreusel was in Ospel één van de oprichters van de Boerenbond. Hij was in die plaats de eerste kassier van de bank. Schoolmeester Hermans was daar van 1924 tot 1937 kassier.

Er zijn lijsten opgenomen van bestuursleden, kassiers en directeuren. Overzichten van balanstotalen en vermogens ontbreken niet. De verschillende locaties van de Boerenleenbanken in Nederweert, Ospel en Leveroy worden vermeld. Het gehele artikel heeft veel weg van een goed gedocumenteerd eeuwverslag van de Rabobank in de gemeente Nederweert. We ontdekken veel wetenswaardigheden over de kleine Boerenleenbanken. De werkelijke betekenis die deze coöperatieve banken voor de ontwikkeling van de landbouw hebben gehad, komt minder goed uit de verf.

Het boek eindigt met een 'Namen- en zakenregister op de vijf delen van Nederweerts Verleden', gemaakt door José Salhi-Vossen. De vijf delen vormen de belangrijkste recente publicaties over Nederweert. Voor de onderzoeker is de index een ware uitkomst.

Alle delen *Nederweerts Verleden* hebben een mooie lay-out. Het laatste deel is extra verfraaid met introtekeningen van René Duret bij ieder artikel. De Stichting Geschiedschrijving Nederweert weet de aan zichzelf gestelde hoge normen voor publicaties te handhaven. Ook in *Mensen, macht en middelen* zijn alle artikelen op een verantwoorde wijze geschreven en voorzien van noten.

Ik teken in op het volgende deel *Nederweerts Verleden*.

Jos F.A. Wassink

Het centrum van de mijnstreek en het spoor van de avant-garde. Heerlen tijdens het burgemeesterschap van Marcel van Grunsven 1926 - 1962 (Heerlen, Vitruvianum en Stadsgalerij, 1996)

In deze fraai verzorgde en mooi geïllustreerde uitgave staat de persoon van Marcel van Grunsven - die in de inleiding door de huidige burgemeester van Heerlen, J.B.V.N. Pleumeeke, wordt aangeduid als 'deze grote bouwer aan en van Heerlen' - centraal, of preciezer geformuleerd: diens rol in de modernisering van de Zuid-Limburgse mijnstad. Elkaar deels